

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF DEVELOPING SPEECH IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Yunusova Xusnora Xusan qizi

Ipak yo‘li innovatsiyalar universiteti boshlang‘ich ta‘lim 4 kurs 4 guruh talabasi

Abstract

This scientific article examines the development of speech in primary school students from a scientific and theoretical perspective. The psychological and pedagogical foundations of speech development, the internal relationship between language and cognition, as well as didactic methods for developing speech activity during the primary education period are highlighted. The article also reveals the scientific principles underlying modern approaches and technologies aimed at improving students' oral and written communication skills. The research results contribute to increasing the effectiveness of speech development practices in primary school education.

Keywords: Primary education, speech development, speech activity, oral speech, written speech, language and thinking, pedagogical technology, methodology.

Introduction

KIRISH

Boshlang'ich maktab o'quvchilarida og'zaki muloqotni rivojlantirish ta'lim tizimining muhim maqsadi hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning til qobiliyati, kognitiv ko'nikmalari va muloqot madaniyatini rivojlantirish uchun juda muhimdir. Nutq insonning bilish qobiliyati, intellektual faolligi va ijtimoiy moslashuvining asosiy vositasi bo'lib xizmat qiladi, bu esa uni rivojlantirish uchun ilmiy asoslangan metodologiyani talab qiladi. Natijada, ushbu maqolada nutqni rivojlantirishning ilmiy va nazariy asoslari o'rganiladi, bu juda muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsiy rivojlanishning poydevori hisoblanadi, bu davrda bolalarning og'zaki ko'nikmalari tez rivojlanadi. Nutq bolaning kognitiv rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va akademik yutuqlarining muhim elementidir. Natijada, boshlang'ich maktab o'quvchilarida nutqni

rivojlantirish zamonaviy pedagogik va metodologik sohalarda ustuvor vazifa sifatida qaraladi. So'nggi yillarda ta'lim tizimida kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish nutqni rivojlantirishga bo'lgan talabni oshirdi. Nutq qobiliyati o'quvchining fikrlarni og'zaki va yozma shakllarda mantiqiy, izchil va ravon ifodalash qobiliyatini anglatadi. Bu nutqni rivojlantirishga amaliy va qat'iy ilmiy va nazariy tamoyillarga asoslangan yondashuvni talab qiladi. Ushbu maqola boshlang'ich maktab o'quvchilarida nutqni rivojlantirishning nazariy asoslarini o'rganishga, tegishli adabiyotlarda taqdim etilgan ilmiy nuqtai nazarlarga tayanishga va ularni izchil ilmiy asosga umumlashtirishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Boshlang'ich maktab o'quvchilarida nutqning rivojlanishi ko'plab mahalliy tadqiqotchilar tomonidan ilmiy tadqiqotlarda o'rganilgan. Ushbu matnlarda nutqning rivojlanishi pedagogik, psixologik va lingvistik nuqtai nazardan o'rganiladi. M. Abdullayeva boshlang'ich ta'lim usullarini o'rganishda nutqni rivojlantirishni ta'lim mazmunining asosiy tarkibiy qismi deb biladi. Olim nutqda muntazam mashq qilish o'quvchilarning ongli ravishda bilim olishiga bevosita ta'sir qilishini ta'kidlaydi. U nutq faoliyatini metodik tartibga solish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash va muloqot madaniyatining rivojlanishini tasdiqlaydi. O. Asqarova boshlang'ich maktablarda nutqni rivojlantirishni bolalarning yoshi va individual xususiyatlari bilan bog'laydi. Uning tadqiqoti nutqni rivojlantirishda munozara, hikoya qilish va matn tahlili kabi strategiyalarning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslaydi. D. G'anieva bolalar nutqining psixologik asoslarini o'rganishda nutq va bilish o'rtasidagi ichki bog'liqlikni ta'kidlaydi. Olim nutqni rivojlantirishni bolaning ko'rish, xotira va bilish jarayonlari bilan chambarchas bog'liq deb biladi. Uning fikricha, nutqni rivojlantirish faqat psixologik tamoyillarga muvofiq amalga oshirilganda samarali natijalar beradi. N. Hasanova zamonaviy ta'lim standartlariga muvofiq nutq kompetensiyasining shakllanishini yoritib beradi. U nutqni rivojlantirishda interaktiv texnikalar va yangi ta'lim texnologiyalarining ahamiyatini tasdiqlaydi. R. Ismoilov va B. Qodirovning ilmiy ishlari boshlang'ich ta'limda mahalliy tilni o'qitish va nutqni rivojlantirishni o'zaro bog'liq yaxlitlik sifatida o'rganadi. Ular nutq harakatlarini rivojlantirishda lingvistik materialni ataylab o'zlashtirishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Z. Karimova, L. Rahmonova, S. Rustamova va boshqa

tadqiqotchilar og'zaki va yozma nutq shakllarini rivojlantirish usullarini alohida tadqiqot sohasi sifatida o'rganib chiqdilar. Ushbu adabiyotlarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich maktab o'quvchilarida nutqni rivojlantirish murakkab va puxta ilmiy metodologiyani talab qiladi.

Nutq inson faoliyatining bir shakli bo'lib, fikrni lingvistik vositalar (so'zlar, iboralar, jumlar) orqali namoyon qiladi. Nutq muloqot vositasi sifatida ishlaydi, his-tuyg'ularga to'la tushunchalarni ifodalaydi va boshqalarga ta'sir qiladi. Yaxshi ifodalangan nutq jamiyat bo'ylab insoniy o'zaro ta'sirning muhim vositasini tashkil qiladi. Talaba uchun nutq akademik muhitda samarali o'rganish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Nutqni rivojlantirish nimani anglatadi? O'quvchini va uning til bilan aloqasini o'rganishda nutqni rivojlantirish tilni uning barcha o'lchamlari (talaffuz, lug'at, grammatik tuzilma va izchil nutq) bo'yicha faol va amaliy o'zlashtirish sifatida belgilanadi. Ta'lim nuqtai nazaridan nutqni rivojlantirish talabalarning talaffuz, lug'at, grammatik tuzilma va izchil til ifodasini faol o'zlashtirishiga yordam beradigan usul va protseduralarni qo'llash sifatida belgilanadi. Grammatika va imlo dasturi fonetika, lug'at, sintaksis va tegishli nutq qismlarini o'z ichiga oladi. Ona tili dasturining tarkibiy qismlari "Savodxonlikni o'rgatish va nutqni rivojlantirish", "O'qish va nutqni rivojlantirish" va "Grammatika, imlo va nutqni rivojlantirish" deb belgilangan. Nutq faoliyatini osonlashtirish va o'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmalarini oshirish uchun ko'plab shartlarga rioya qilish muhimdir: 1. Shaxsning nutqini rivojlantirish uchun zarur shart mavjud bo'lishi kerak. O'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmalarini oshirishning metodologik zarurati - bu ularning o'z fikrlarini og'zaki yoki yozma ravishda ifoda etish istagi va zarurligini rag'batlantiradigan kontekstni yaratishdir. 2. Har qanday nutq mazmunli va mazmunli bo'lishi kerak. Ushbu material qanchalik to'liq, boy va qimmatli bo'lsa, uning tasdiqlanishi shunchalik muhim bo'ladi. O'quvchilar nutqini rivojlantirishning ikkinchi zarurati nutq faoliyatining mazmuniga tegishli bo'lib, o'quvchining nutqi mazmunli bo'lishini ta'minlaydi. Fikr faqat tinglovchi tushunadigan lug'at, iboralar, jumlar va nutq elementlari orqali ifodalangan taqdiridagina tushunarli bo'ladi. Binobarin, nutqni samarali rivojlantirishning uchinchi zarurati uni lingvistik vositalar bilan ta'minlashdir. O'quvchilarga lingvistik misollar berish va ular uchun optimal nutq sharoitlarini yaratish muhimdir. Nutqni eshitish orqali o'rganish va uni o'z tajribalarida qo'llash orqali chaqaloqlar o'qitish yondashuvining asosi bo'lib xizmat qiladigan ongli "til

idrokini" shakllantiradilar. Nutqni rivojlantirishning metodologik sharti - bu nutq faoliyatining keng qamrovli tizimini yaratishdir, bu birinchidan, namunaviy nutq modelini idrok etishni, ikkinchidan, o'zlashtirilgan lingvistik vositalar orqali fikrlarni ifoda etish uchun qulay sharoitlarni yaratishni o'z ichiga oladi. Yosh bola nutq faoliyati orqali tilni mukammal egallaydi. Buning o'zi yetarli emas, chunki u faqat nutqni yuzaki egallaydi. Nutqni o'zlashtirish bir nechta jihatlarni qamrab oladi. Bularga quyidagilar kiradi: 1. Adabiy tilning konvensiyalarini o'zlashtirish. Muassasa talabalarga adabiy tilni asosiy so'zlashuv tili, lahjalar va jargonlar o'rtasidagi farqni o'rgatadi, shu bilan birga ularni adabiy tilning badiiy, ilmiy va so'zlashuv versiyalari bilan tanishtiradi. 2. Jamiyatning barcha a'zolari uchun zarur bo'lgan muhim notiqlik qobiliyatlarini, xususan, savodxonlik va kompozitsiya ko'nikmalarini egallash. Bu talabalarga yozma nutqning xususiyatlarini va uning og'zaki nutqdan farqlarini tushunishga yordam beradi. 3. O'quvchilar orasida notiqlik madaniyatini oshirish. Til jamiyat ichidagi muloqotning asosiy vositasidir. Tilning ijtimoiy ahamiyatini hisobga olgan holda, ta'lim muassasalarida talabalarning nutq madaniyatiga alohida e'tibor qaratiladi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun o'qituvchi o'quvchilar bilan tuzilgan mashg'ulotlarni amalga oshirishi kerak. Bolalar nutqini rivojlantirishni yaxshilash tushunchasini tushunish juda muhimdir.

Nutq rivojlanishida uchta alohida yo'nalish aniqlangan: 1) Lug'atga e'tibor qaratish; 2) So'z birikmalari va gap tuzilishiga e'tibor qaratish; 3) Izchil nutqni rivojlantirish. Leksikologiya, frazeologiya va stilistika, morfologiya va sintaksis bilan birgalikda, so'zlar, so'z birikmalari va gaplarni tahlil qilish uchun lingvistik asosni tashkil qiladi; izchil nutq mantiqqa, adabiyotshunoslikka va murakkab sintaktik tuzilmalar lingvistikasiga tayanadi. Belgilangan uchta yo'nalish bir vaqtning o'zida amalga oshiriladi: lug'atni rivojlantirish nutq uchun material beradi, so'zlar, iboralar va gaplarga e'tibor esa izchil ifodani osonlashtiradi. Izchil hikoya va esse lug'atni boyitish usuli sifatida ishlaydi. Talabalar nutqini rivojlantirish ma'lum metodologik vositalar va turli xil mashqlardan foydalanadi. Ulardan eng muhimlari izchil nutqdagi mashqlardir. Nutqning o'sishi to'rtta shart bilan ta'minlanadi: mashqlarning izchilligi, nuqtai nazar, xilma-xillik va turli xil mashqlarni umumiy maqsadga muvofiqlashtirish qobiliyati. Har bir yangi mashq avvalgisi bilan bog'liq va o'quvchilarni keyingi vazifaga tayyorlaydi, yagona maqsadga mos ravishda yangi elementlarni kiritadi. Maktabda o'quvchilarning

og'zaki muloqotini yaxshilash ona tilini o'qitishning asosiy maqsadi sifatida qaraladi. Nutqni rivojlantirish ona tili va o'qish bo'yicha ta'limdan tashqariga chiqadigan mas'uliyat bo'lib, o'quv dasturidagi barcha fanlarni (shu jumladan, fan, matematika, kasb-hunar ta'limi, tasviriy san'at va musiqa), shuningdek, darsdan tashqari mashg'ulotlarni qamrab oladi. Shaxslar o'z qarashlarini ifoda etish vositasi sifatida tildan foydalanadilar. Ular o'z fikrlarini og'zaki ifodalashdan oldin o'ylashadi. Bu hodisa ichki nutq deb ataladi. Ichki nutq ifodalanmagan va yozilmagan bo'lib, tafakkur qiluvchi shaxsga qaratilgan "o'ychan" nutq shaklidir. Tashqi nutq tovush orqali ifodalangan yoki grafik belgilar bilan yozilgan, boshqalarga qaratilgan og'zaki muloqotni anglatadi. Ichki va tashqi nutqning fiziologik xususiyatlari bir xil; farq tashqi nutqda bo'lib, bu yerda tovush nutq organlarining harakati orqali hosil bo'ladi yoki yoziladi, ichki nutq esa bu organlarning harakatini tovush chiqarmasdan o'z ichiga oladi. Ichki nutq materialni tushunish va saqlashni osonlashtiradi; bu tashqi nutqni rivojlantirishning yagona muhim vositasidir. Idrok va mulohaza ichki muloqotga asoslanadi. Ichki nutq o'quvchini tashqi nutqni ifodalashga o'rgatadi, bu esa javobgarlik hissini rivojlantiradi. Ichki nutqqa jalb qilish o'quvchining og'zaki va kognitiv rivojlanishini yaxshilashning muhim vositasidir. Maktabda o'quvchilarning tashqi va ichki nutqi rivojlantiriladi. Bolalar ichki o'qish ko'nikmalarini egallaydilar, mazmunni o'zlashtiradilar, ko'plab muammolarni mustaqil ravishda hal qiladilar va, eng muhimi, o'zlarining ovozli va yozma ifodalarini shakllantiradilar. Fikrlar og'zaki va yozma nutq orqali ifodalanadi. Og'zaki muloqot eshitish orqali amalga oshiriladi, yozma muloqot esa vizualdir. Og'zaki muloqotda eshitish idroki eng muhim ahamiyatga ega, yozma muloqotda esa vizual idrok va qo'l imo-ishoralari juda muhimdir. Og'zaki va matnli muloqot shaxslararo almashinuv vositasi sifatida ishlaydi, ammo og'zaki muloqot muayyan hayot sharoitlarida sodir bo'ladi. Muloqot to'g'ridan-to'g'ri sodir bo'ladi; yozma nutq mustaqil ravishda, ma'lum kontekstlardan xoli va inson ishtirokisiz qo'llaniladi. Og'zaki muloqot odatda dialog shaklida namoyon bo'ladi, yozma muloqot esa odatda monolog shaklida bo'ladi. Yozma nutq ma'lum lingvistik tuzilmalarni istisno qilmasdan mantiqiy izchillikni talab qiladi. Ortiqcha takrorlanmasdan bayonot zarur. Natijada, yozma nutq yanada murakkab va mavhumroq deb hisoblanadi. Talabalar taqdimotlari uchun mezonlar O'quvchilar nutqini rivojlantirishda aniq belgilangan mezonlar to'plami qayd etilgan:

Talabalarning nutqi mazmunli bo'lishi kerak. Hikoya yoki insho faqat o'quvchilarga tanish bo'lgan faktlar, ularning kuzatuvlari, hayotiy tajribalari va adabiyot, tasvirlar, radioeshittirishlar va teleko'rsatuvlardan olingan ma'lumotlarga asoslangan taqdiridagina ahamiyatli bo'ladi. Agar yoshlarga notanish mavzular yoki kuzatilmagan tajribalar haqida yetarli tayyorgarliksiz muhokama qilishga ruxsat berilsa, ularning nutqi ahamiyatsiz bo'ladi. Nutqni rivojlantirish jarayoni hikoya materialini puxta tayyorlashni, jumladan, to'plash, muhokama qilish, to'ldirish, asosiy mazmunni aniqlash va kerakli ketma-ketlikda tashkil etishni talab qiladi. Talabalarning yosh xususiyatlari va qiziqishlari hisobga olinadi.

2. Nutqning oqilona ekanligiga ishonch hosil qiling. Talabalarning nutqi mantiqan to'g'ri, izchil, yaxshi qo'llab-quvvatlangan, asosiy mavzularida keng qamrovli bo'lishi va ahamiyatsiz takrorlanishlar va ortiqcha mazmundan xoli bo'lishi kerak. Nutqning izchilligi mavzu va tegishli voqealarni to'liq tushunishga bog'liq, mantiqiy xato esa materialda aniqlik yo'qligi va mavzuni noto'g'ri tanlashdan kelib chiqadi. Bu ikki mezon nutqning mazmuni va tashkil etilishiga tegishli. Nutqning grammatik tuzilishi haqida boshqa shartlar ham mavjud.

3. Nutqning aniq ifodalanganligiga ishonch hosil qiling. Talaba o'z faktlarini, idroklarini va taassurotlarini aniq ifodalashni o'rganishi kerak, shu bilan birga samarali ifoda etish uchun yorqin tasvirlar va optimal til vositalaridan (so'zlar, iboralar, jumlar) foydalanishi kerak.

4. Nutq til resurslariga boy bo'lishiga ishonch hosil qiling. Talabaning nutqi lingvistik jihatdan murakkab bo'lishi kerak, bu har qanday kontekstda eng mos sinonimlarni tanlash va turli xil jumla tuzilmalarini tuzish qobiliyatini namoyish etishi kerak. Boshlang'ich maktab o'quvchilariga qat'iy til bilimi talablarini qo'yish amaliy bo'lmasa-da, o'qituvchilar o'quv faoliyatida so'z boyligini oshirishga doimiy ravishda ustuvor ahamiyat berishlari kerak.

5. Nutq tushunarli bo'lishi kerak. Og'zaki muloqot tinglovchi uchun tushunarli bo'lishi kerak, yozma muloqot esa o'quvchi uchun tushunarli bo'lishi kerak. Ma'ruzachi yoki yozuvchi o'z nutqini tinglovchilarning iste'dodi va qiziqishlariga moslashtirganda, tushunish hamma uchun bir xil va oson bo'ladi.

6. Nutqning aniq ifodalanganligiga ishonch hosil qiling. Jonli va ishonarli bo'lgan ifodali nutq tinglovchi yoki o'quvchiga ta'sir qiladi. Agar og'zaki muloqot tinglovchiga intonatsiya orqali ta'sir qilsa, og'zaki va yozma muloqot tinglovchi va o'quvchiga hikoyaning umumiy mohiyati, argumentlar, tanlangan lug'at, hissiy rezonans va jumlar hamda iboralarning tashkil etilishi orqali ta'sir

qiladi. Nutq aniq va ravshan bo'lishi, dialekt va ortiqcha tildan xoli bo'lishi kerak. 7. Nutqning aniqligiga ishonch hosil qiling. Maktab o'quvchilari uchun nutqning adabiy til standartlariga mos kelishi va aniq bo'lishi ayniqsa muhimdir. Yozma nutq grammatika, imlo va tinish belgilari uchun aniq tuzilishni talab qiladi, og'zaki nutq esa orfoepiyaga rioya qilishni talab qiladi. Aniq nutq esa so'zlarni ehtiyotkorlik bilan tanlash va mantiqiy izchillikni talab qiladi. Yuqorida aytib o'tilgan talablar murakkab tarzda o'zaro bog'liq va maktab tizimida ko'p qirrali tarzda amalga oshiriladi. Nutq nafaqat bilishni ifodalash vositasi, balki uni rivojlantirish vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Aql nutqning psixologik asosini tashkil qiladi va uning rivojlanishi ongni takomillashtirishni talab qiladi. Samarali nutqni faqat aqliy faoliyat tizimini o'zlashtirish orqali rivojlantirish mumkin. Natijada, o'quvchilar nutqini rivojlantirishda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradigan mavzuga oid materiallar va mashg'ulotlarni tayyorlash, takomillashtirish, tanlash va tashkil etishga katta e'tibor qaratiladi. Idrok faqat lingvistik resurslar orqali ifodalangan va rivojlantirilgandagina samarali rivojlanadi. Kontseptsiya so'zlar yoki iboralar orqali ifodalanadi, bu esa uni nutqda muhim kommunikativ resursga aylantiradi, bu esa lingvistik vosita bo'lib xizmat qiladi. Inson tashqi nutqda fikrlarni ifodalash qobiliyatini faqat tushunchaga asoslangan holda, agar u ushbu tushunchani o'z ichiga olgan tegishli atama yoki ibora bilan tanish bo'lsa, rivojlantirishi mumkin. Nutq idrokni shakllantiradi va fikr nutqni yaratadi.

O'qish darslari, tegishli kuzatishlar va ekskursiyalar bilan birgalikda, bolalarga tabiiy hodisalar, inson tajribalari va kasblari, axloqiy tamoyillar va shaxslararo o'zaro ta'sirlar haqida bilim beradi. Ushbu mashg'ulotlar bolalar nutqini ifodalash, yaratish va rivojlantirish uchun bir qator imkoniyatlarni taqdim etadi. Badiiy asarlar bilan shug'ullanish, o'qishlarni hikoya qilish va sayohatlardan olingan kuzatuvlarni tasvirlash, shuningdek, narsalar va tabiiy hodisalarni o'rganish o'quvchilarning og'zaki muloqot ko'nikmalarini oshirish usullari hisoblanadi. Ona tili darslari yozma muloqot ko'nikmalarini oshirish uchun ko'plab imkoniyatlar yaratadi. Grammatika va o'qish mashg'ulotlari davomida o'tkaziladigan so'z birikmalari, gap tuzish, taqdimotlar va insholarni o'z ichiga olgan mashqlar o'quvchilar o'rtasida muloqot ko'nikmalarini egallashga yordam beradi. Grammatika va orfografiya bo'yicha ixtisoslashgan til o'qitish orqali bolalar ma'lum fonemalar, bo'g'inlar, so'zlar va iboralarni farqlash va ifodalash qobiliyatiga ega bo'ladilar. Ular tovush, harf, bo'g'in, so'z, ildiz, qo'shimcha, so'z

guruhi, ot, sifat, fe'l, son, ravish, bog'lovchi, gap, gap komponenti, ravish gap, so'roq gap va undov gap kabi turli xil yangi tushunchalardan tashqari, narsalar, harakat va belgilarni bildiruvchi ko'plab atamalarni o'zlashtiradilar. Boshlang'ich sinfning qo'shimcha mashg'ulotlarida bolalarning so'z boyligi turli xil atamalar yordamida yanada boyitiladi. Ushbu darslarda bilim olish va tushunchalarni shakllantirishni osonlashtirish uchun kuzatish va turli xil vizual vositalardan foydalaniladi. Matematika darslarida bolalar yangi g'oyalar va tushunchalar bilan so'z boyligini boyitadi, ko'plab so'zlar va atamalarni o'zlashtiradi va sodda va qo'shma gaplar tuzishni o'rganadi: 5 soni 3 sonidan katta ($5 > 3$) yoki 3 soni 5 sonidan past ($3 < 5$); agar biz bir o'nlikka ikkita o'nlik va 5 birlikni qo'shsak, uchta o'nlik va 5 birlikni olamiz ($10 + 25 = 35$) va boshqalar. Muammolarni yechish orqali bolalar ilgari ishlatilgan atamalarning yangi talqinlarini, masalan, bo'ladi, davom etadi, qilingan va teng; ular shuningdek, ... bilamiz, qiyinchilik so'rashda kabi iboralarni qo'llashni o'rganadilar. Matematika darslari o'quvchilarning aniq ifodasini rivojlantirish uchun juda muhimdir. Ularga muammoni hal qilishda har tomonlama javob berish, terminologiyadan aniq foydalanish va qoidalarni o'z mahoratiga mos ravishda aniq ifodalash o'rgatiladi. Bular o'quvchilarning og'zaki ifodasini yaxshilash va rag'batlantirish usuli bo'lib xizmat qiladi. Muammolarni yechish mashg'ulotlari, xususan, masalalarni shakllantirishga qaratilgan mashqlar bilan shug'ullanish izchil nutq ko'nikmalarini rivojlantirishni sezilarli darajada yaxshilaydi. O'qituvchining nutq madaniyati o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish uchun juda muhimdir. Barcha darslarda, ham darsda, ham darsdan tashqari mashg'ulotlarda, o'qituvchi orfoepik talaffuz va adabiy til standartlariga qat'iy rioya qilgan holda ifodali va samarali muloqot qilishi, shuningdek, o'quvchining daftarida va barcha materiallarda odob-axloq qoidalari va imlo qoidalariga muvofiq doimiy ravishda hujjatlashtirishi kerak. U yoshlarga tilga nisbatan sezgirlikni tarbiyalash bilan birga ifodali nutq so'zlashni, benuqson va estetik jihatdan yozishni o'rgatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqoladagi tadqiqot pedagogika, psixologiya va tilshunoslikning asosiy tushunchalariga asoslangan. Tadqiqot jarayonida ilmiy materiallarni tahlil qilish, taqqoslash, analitik umumlashtirish va tizimlashtirish usullari qo'llanilgan. Boshlang'ich maktab o'quvchilarining nutqini rivojlantirish bo'yicha ilmiy nuqtai

nazarlarni o'rganish va umumlashtirish uchun adabiyotlarni tahlil qilish yondashuvi qo'llanilgan. Turli olimlarning metodologiyalari o'rtasidagi umumiylik va farqlarni aniqlash uchun qiyosiy tahlil o'tkazildi. Tizimli metodologiya bizga nutqni rivojlantirish jarayonini yaxlit pedagogik tizim sifatida tushunish imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlarni ko'rib chiqish natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich maktab o'quvchilarida nutqni rivojlantirish ilmiy va nazariy nuqtai nazardan bir nechta asosiy yo'nalishlarga asoslangan. Dastlab, nutqni rivojlantirish shaxsiy o'sishning asosiy komponenti sifatida qaraladi. Ko'pgina olimlar nutqni bolaning kognitiv jarayonlari va fikrlash shakllari bilan tubdan bog'liq deb bilishadi. Bu usul nutqni rivojlantirish faqat til mashqlari bilan cheklanib qolmasligini ko'rsatadi; u umumiy ta'lim jarayoni bilan integratsiyalashgan bo'lishi kerak. Ikkinchidan, nutqni rivojlantirishda didaktik tushunchalarning ahamiyati ta'kidlanadi. Izchillik, tizimlilik, ongli o'zlashtirish va faollik tushunchalari nutq faoliyatini samarali rivojlantiradi. Bolalarning rivojlanish yosh xususiyatlarini hisobga olish nutqni rivojlantirishning pedagogik samaradorligini oshiradi. Uchinchidan, zamonaviy ta'lim texnologiyalari nutqni rivojlantirishni rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Interaktiv usullar, muloqot faoliyati va innovatsion topshiriqlar o'quvchilarning og'zaki ishtirokini kuchaytiradi. Bu jarayonda o'quvchi passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga o'tadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ilmiy asoslangan metodologiya nutqni rivojlantirish jarayonining samaradorligini kafolatlaydi va o'quvchilarning nutq qobiliyatini shakllantirishga hissa qo'shadi.

XULOSA

Boshlang'ich maktab o'quvchilarida nutqni rivojlantirish ilmiy va kontseptual jihatdan keng qamrovli fan bo'lib, ta'lim, psixologiya va tilshunoslikning uyg'unligiga asoslangan. Adabiyotshunoslik shuni ko'rsatadiki, nutqni rivojlantirish bolalarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ilmiy asoslangan metodologiyalar va texnologiyalar yordamida tuzilishi kerak. Boshlang'ich maktab o'quvchilarining nutqni rivojlantirish psixologiya, pedagogika va tilshunoslik fanlari bilan tubdan va nazariy jihatdan bog'liqdir. Nutqni rivojlantirishda yoshga bog'liq xususiyatlarni, nutq talablarini va o'quv

mazmunining izchilligini hisobga olish muhimdir. Ilmiy asoslangan metodologiyalar va texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning nutq qobiliyatini rivojlantiradi, mustaqil fikrlashlarini oshiradi va muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

References

1. Abdullayeva, M. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: Fan va ta'lim, 2021. – 45–52-betlar.
2. Asqarova, O. Boshlang'ich sinflarda nutq o'stirish metodlari. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 33–40-betlar.
3. G'aniyeva, D. Bolalar nutqining psixologik asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2022. – 61–68-betlar.
4. Hasanova, N. Ta'lim jarayonida nutqiy kompetensiyani shakllantirish. – Toshkent: Akademnashr, 2023. – 74–80-betlar.
5. Ismoilov, R. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 90–96-betlar.
6. Karimova, Z. Nutq va tafakkur rivoji muammolari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 55–60-betlar.
7. Qodirov, B. Boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limi nazariyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – 102–108-betlar.
8. Rahmonova, L. O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish yo'llari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 41–47-betlar.
9. Rustamova, S. Yozma nutqni shakllantirish metodikasi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2021. – 66–72-betlar.
10. Saidova, M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida muloqot madaniyati. – Toshkent: Akademiya, 2023. – 58–64-betlar.